

Servet-i Fünûn Şairi Cenab Şahabeddin'in Geliştirdiği Mizah Felsefesi

The Philosophy of Humor Developed by Cenab Şahabeddin, Poet Of Servet-i Fünûn

Hasan AKAY*

Öz

Modern Türk şiirinin en velut ve gözde şairlerinden olan Cenab Şahabeddin, hemen her türde eser vermiş ve yazdıklarıyla devrinde derin tesir ve izler bırakmıştır. Servet-i Fünûn mensubu şairler, yakın kaynaklardan beslenmiş olmakla birlikte, onun sanata ve şiire bakış tarzını benimsemişlerdir. Bizzat sebep olduğu polemiklerin hararetiyle Servet-i Fünûn mecmuası edebî ve estetik bir seviye kazanmış, ortak hassasiyetle eserlerin verilmesinde önemli rol oynamış, bu sebeple, nesil arkadaşları ve tenkitçiler tarafından devrin en sanatkar ismi olarak tanımlanmıştır. Onun çocuklarına meçhul kalan yönü, bıyık altından gülererek hayatın ve siyasetin yükünü hafifletme taktiğidir. Siyasi görüşleri sebebiyle bir kısım gencin ve yazar grubunun öfkesine muhatap olmuş, tartışmaların neticesi olarak üniversite hocalığından uzaklaştırılmış, şehit oğlu olmasının verdiği psikolojik tahrikle savaş aleyhtarlığı yapmış, Milli Mücadele devrinin bazı kalemlerince bu yüzden eleştirilmiş ve hatasını itiraf ettiği halde söz konusu davranışı dolayısıyla mazur görülmemiş ve bağışlanmamıştır. Buna rağmen, barış yanlısı söyleminden vazgeçmemiş, eleştiriyi ve baskılardan çıkış yolu olarak, mizacının da tabii istikameti şeklinde, mizah ve istihzayı seçmiştir. Kendisiyle alay edelerinin alayını, zekice bir strateji olarak kurduğu mizahıyla kırmaya çalışmıştır. Bu çalışmada amaç, onun, devrindeki sanatçıların hemen hiçbirinde görülmemeyen, kendine özgü mizacının göstergesi olan mizah felsefesini, özgün ifadelerine başvurmak suretiyle tespit ederek değerlendirmeye tabi tutmaktır. Devrin basın ve yayın anlayışının bu ilkelere çerçevesinde yeniden yorumlanması da mümkündür.

Anahtar kelimeler: Cenab, Servet-i Fünûn, Edebiyat, Mizah, Felsefe.

Abstract

Cenab Şahabeddin, one of the most prolific and popular poets of modern Turkish poetry, produced works of almost every genre and left a deep impression and trace on his era with his writings. Although the poets of Servet-i Fünûn were fed from close sources, they adopted his approach to art and poetry. With the heat of the polemics he caused, the Servet-i Fünûn magazine gained a literary and aesthetic level, he played an important role in the production of works with a common sensitivity, and for this reason, he was defined as the most artistic name of the period by his generation friends and critics. The aspect of him that remains unknown to many is his tactic of lightening the burden of life and politics by laughing under his mustache. Because of his political views, he was subjected to the anger of a group of young people and writers, he was dismissed from university professorship as a result of the discussions, he was against the war due to the psychological provocation of being the son of a martyr, he was criticized for this by some pens of the National Struggle era, and he was not excused or forgiven even though he admitted his behavior. Nevertheless, he did not give up his pro-peace rhetoric and chose humor and sarcasm as a way out of criticism and pressure, which was also the natural direction of his temperament. He tried to break the ridicule of those who made fun of him with his humor, which he established as a clever strategy. This study aims to examine his philosophy of humor, which was an indicator of his unique temperament, and which was not seen in almost any of the artists of his time, by referring to his original expressions. It is also possible to reinterpret the press and broadcasting understanding of the period within the framework of these principles.

Keywords: Cenab, Servet-i Fünûn, Literature, Humor, Philosophy.

* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye.
Elmek: hakay@fsm.edu.tr
orcid.org/0000-0002-4265-7671.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

11 Haziran 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

26 Temmuz 2023

Atıf/Citation: Akay H. (2023). Servet-i Fünûn Şairi Cenab Şahabeddin'in Geliştirdiği Mizah Felsefesi
doi.org/10.30767/diledeara.1271570

Extended Summary

Cenab Şahabeddin, one of the most prolific and popular poets of modern Turkish poetry, produced works of almost every genre and left a deep impression and trace on his era with his writings. Although the poets of Servet-i Fünûn were fed from close sources, they adopted his approach to art and poetry. With the heat of the polemics he caused, the Servet-i Fünûn magazine gained a literary and aesthetic level, he played an important role in the production of works with a common sensitivity, and for this reason, he was defined as the most artistic name of the period by his generation friends and critics. The aspect of him that remains unknown to many is his tactic of lightening the burden of life and politics by laughing under his mustache. Because of his political views, he was subjected to the anger of a group of young people and writers, he was dismissed from university professorship as a result of the discussions, he was against the war due to the psychological provocation of being the son of a martyr, he was criticized for this by some pens of the National Struggle era, and he was not excused or forgiven even though he admitted his behavior. Nevertheless, he did not give up his pro-peace rhetoric and chose humor and sarcasm as a way out of criticism and pressure, which was also the natural direction of his temperament. He tried to break the ridicule of those who made fun of him with his humor, which he established as a clever strategy. This study aims to examine his philosophy of humor, which was an indicator of his unique temperament, and which was not seen in almost any of the artists of his time, by referring to his original expressions. It is also possible to reinterpret the press and broadcasting understanding of the period within the framework of these principles.

One of the most important qualities of Cenab, who sensitively focuses on literary genres, language of expression, styles, and aesthetic dimensions in the literature of Servet-i Fünûn and publishes articles on very different subjects in nearly fifty different newspapers and magazines, is his ability to construct different artistic identities with different styles. When we look at his literary activity, it is seen that there are “Various Gods” who use different expression techniques; It is seen that one of them is the “playful, sarcastic, humorous Lord”. He saw humor as a necessity of his nature, examined the principles of humor from many aspects, experienced its theoretical and practical aspects, being a useful discipline for a lifestyle that also considers mental health, thus pacifying/softening the melancholy and pessimistic view of life called the disease of the age. He succeeded and showed a pioneering activity of this kind in his period. While the important names of Servet-i Fünûn were only interested in the approaches in Western texts, he benefited from the distinguished literary, philosophical, and critical works of the West and the East and developed a sense of humor suitable for his own culture and civilization. As the artists of the period confessed, he produced original works by the spirit of the period and met the taste of his contemporaries in literature. Cenab, who wrote humorous articles with the pen name Dahhak-i Mazlûm in a clever, elegant, witty, and allusive language, determined principles about the nature, purpose and target of humor and the duties of humor newspapers and formed a humor philosophy suitable for his temperament and nature. Accordingly, the purpose of humor is “to educate and to be a warning”. But humor papers do this not with punches, but with razor-sharp witticisms, with slightly infuriating subtleties. Humor newspapers should target elegance. The humorist will spy on society; He will show the unbalanced movements to the reader with a sensual and cheerful expression and will call them to correct the glitch. The humorist should criticize the weakness of the one who fell, not the strength of the one who fell, because one of the demands of society is “balance”. People want us to be balanced. A smart person is more afraid of the laughter of the people than the chief of police.

Humor teaches good, throwing evil into the arena of mockery and improving morals. No mercy is expected from humor; A little exaggeration of the truth is expected. For the watchful eye, comedy is everywhere: the strangeness of appearances, the strangeness of manners, most of the fashions. Caricature should add spiritual analogy to the photograph; he should take something out of the soul of the model and put the object on it, give existence to a slice of his heart life, and show the inner mainspring of the outer machine.

Servet-i Fünûn Şairi Cenab Şahabeddin'in Geliştirdiği Mizah Felsefesi

Giriş

Cenab Şahabeddin, Servet-i Fünûn döneminin sanat, edebiyat, şiir ve eleştiri anlayışının oluşmasında ve seviye kazanmasında büyük rol oynayan isimlerdendir. Yazdıklarıyla devrinde derin izler bırakmıştır. Servet-i Fünûn mensubu şairler, Fransız Yeni Edebiyatçıların eserlerinden yararlanmış olmakla birlikte, onun sanat ve şiiri idrak tarzını benimsemiş ve geliştirmişlerdir. Bir fen bilimleri mecmuası görünümündeki Servet-i Fünûn mecmuası, biraz da onun sebep olduğu polemiklerin hararetiyle, edebî ve estetik bir hüviyet kazanmıştır. Yeni tarzdaki şiir ve makalelerinin uyandırdığı akisler yüzünden dekadanlıkla itham edilmiş (H. Câhid, 1326, 37-45; Emil, 1959, 20-35), eleştirilere karşılık olarak sanat ve estetik bağlamda seri yazılar yayınlamış, bu şekilde Servet-i Fünûn sanat ve şiir anlayışını savunmuş (A. Hikmet, 1898, 40-43; A. İhsan, 1934; Akay, 2007, 47-50), bu bağlamda, *Diyorlar Ki* eserindeki yakın tanıklıkların da gösterdiği üzere (Ruşen Eşref, 1972, 71-84) devrin en sanatkâr ismi olarak tanımlanmıştır. Onun çoklarına meçhul kalan yönü, dönemin “bedbinlik cereyanı”na rağmen bıyık altından tebessüm ederek hayatın ve siyasetin yükünü hafifletme taktiğini tatbik etmesidir (Cenab, 7 Ağ.1337/1921).

Cenab Şahabeddin, 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı sırasında Plevne’de şehit düşen Binbaşı Osman Şahabeddin Bey’in oğludur (Cenab, 14 Ağ. 1335/1919). Bazı siyasi görüşleri ve devrin siyasi atmosferi nedeniyle, bir kısım gençlerin ve yazar topluluğunun öfkesine muhatap olmuştur. Sürüp giden polemiklerin ve dolaylı saldırıların neticesi olarak Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi müderrisliğinden uzaklaştırılmış (Sadettin Nüzhet, 1934, 87, 110-112), fakat savaş aleyhtarlığından vazgeçmemiş (Cenab 13 K.E 1336/1920), her hal ve şartta barışı savunanların tarafında yer almış, tepkilerin şiddetlenmesi üzerine “Gazi” yazısını (Cenab, 16-17-18 Mayıs 1933) yayınlamak mecburiyetinde kalmıştır. Ancak bu yazı, milli mücadele devrinin bazı kalemlerince samimi bulunmadığı için, aleyhinde yayımların yapılmasına mani olamamıştır. Buna rağmen Cenab, barış yanlısı söyleminden vazgeçmemiş, aleyhinde oluşan atmosferden çıkış yolu olarak, mizacına uygun bir tarz olarak mizah ve istihzayı seçmiştir. Kendisini eleştirenlerin ve dekadantlığıyla alay edenlerin alayı, mizahıyla kırılmıştır. Ali Canib’in *Cenab Beyle Münakaşalarım* (Ali Canib, 1918) eseri, bunun en dikkate değer kanıtlarından biridir. Halid Ziyâ’nın *Kırk Yıl*’da dediğine göre, devrin hem çok fazla yayın yapan (Tarakçı, 1986, 250-304; Akay, 2020, 58-59) hem de çok yönlü okumalara açık tek ismi olan Cenab, devlet tarafından ihtisas için gönderildiği Paris’te yeni bir sanat ve şiir anlayışıyla mektepten eve dönmüş, yayımladığı yeni şiir ve düzyazılarla büyük heyecan ve zevk rüzgârı getirmiş ve Servet-i Fünûn denilen devir edebiyatının oluşmasına öncülük etmiştir (H.Cahid, 1326, 12-13, 37-45; Kaplan, 1971, 235) İstanbul’da bir müddet hekimlik yaptıktan sonra, Ekvator’a yakın Kamerun adasına, Cidde’ye, Mersin’e, Rodos’a, Hicaz’a gitmiş, muhtelif edebi türlerde yeni yollar açmış, Yahya Kemal tarafından birer ‘şaheser’ olarak takdir ve takdim edilen *Evrâk-ı Eyyâm*’ı yayınlamış bir şairdir. Birinci Dil Kurultayı’na (26 Eylül 1932) dinleyici olarak katılmış, Osmanlı Türkçesi tutkusundan vazgeçmemiştir.

Cenab'ın şiirde gerçekleştirdiği inkılâbın en yakın şahidi Halid Ziya, onun nesirde de “bir latife, bir oyun yapar gibi” önemli yenilik gerçekleştirdiğini söylemektedir (Hâlid Ziyâ, 1934, 299-300). Meşrutiyet'ten sonra doktorluk yapmış ve çeşitli dergi ve gazetelerde (Âşıyan, *Tanin*, *Hürriyet*, *İçtihad*, *Hak*) yazılar yazmış, *Hürriyet gazetesinde* başyazarlık yapmış ve mizahta özel bir yol açmıştır. *Kalem* dergisinde “Dahhâk-ı Mazlûm”, *Tanin*'deki yazılarında “Ahmed Peyman”, *Servet-i Fünûn* ve *İçtihad* (1912) dergileriyle *Hak* gazetesindeki yazılarında ise “Raik Vecdi” müstearını kullanmıştır. (Birinci, 1992, s. 17; Uçman, 1993, 7-9.) Mizahın ilkelerini saptamış; mizah gazetelerinin ahlâk kitaplarından daha fazla ahlâkın güzelleştirilmesine hizmet ettiğini, mizahta her şeyden önce zarafetin hedef seçilmesi gerektiğini ve güldürmek için edep sınırını aşmak gerekmediğini belirtmiştir (Cenab, 1915, 37-44; Akay, 2020, 58). Mizah üslûbuyla ve alaylı ifadelerle İttihatçılara karşı yazılar yayımlamıştır. Bunlar aynı zamanda onun bir mizah felsefesi geliştirmesine vesile olmuştur.

Kendine özgü yöntemle hazırladığı Sözlüğü neşredemeden 13 Şubat 1934 gecesi beyin kanamasından vefat etmiştir. Tabiatın hâl diliyle, kar yağışı suretinde kendisine terennüm ettiği “El-hân-ı Şitâ” altında, Bakırköylü halk şairi Adil Bey'in okuduğu şiiri ve Doktor Mazhar Osman Bey'in hitabetinden sonra Bakırköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Cenab Şahabeddin'in Mizah Felsefesinin Mahiyeti

Cenab Şahabeddin, zekice, zarifçe, nükteli, kinâyeli bir dil ve üslûp ile derinlikli yazılar kalem alan bir üstattır. İlk kitabı *Tâmât* (1887) hakkında “bu defter-i bî-ma'nâ'yı bastırmaktan dolayı pişman olmadığını” ifade etmiş, böylelikle, yenilgiyi pek kabul etmeyen mizacının, nükte ve mizaha meyyal alaycı tavrının sözel bir kanıtını ortaya koymuştur (Cenab, 1334, 114). Ancak, Yakup Kadri ve Ali Canib gibi isimler, bu gençlik mahsulü eserin kusurlarını bir vesileyle tekrar dile getirmekten çekinmemişlerdir. Mustafa Mazhar ve Mehmed Kâzım tarafından çıkartılan *Hürriyet gazetesinin* 20 Ağustos 1324/2 Eylül 1908 tarihli ilk nüshasında “Mesleğimiz” başlıklı bir yazı neşreden Cenab, bu gazetenin ser-muharrirliğini yapmış (Nüzhet, 1934, 54), ilk mizahî yazılarını ise “Dahhâk-ı Mazlûm” takma adı ile *Kalem* dergisinde yayımlamıştır (Birinci, 1991, 16-17; Uçman, 1993, 7-9; Tarakçı, 1986, 250-304) Onun mizah anlayışını tespit eden en dikkate değer makale biri, “Felsefe-i Mizah” başlığını taşımaktadır. Cenab “Felsefe-i Mizah” adlı makalesinde mizah gazetelerinin en mühim vazifesinin ne olduğunu belirtmekte ve tespitlerini art arda sıralamaktadır.

Cenab, mizah gazetelerinin en mühim vazifesinin “te'dîb ve ikâz” olduğunu belirtir. Ona göre: “Mizah gazeteleri bu vazifeyi yumrukla değil, ustura gibi keskin nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşındıran, hafifçe öfkelendiren zarâfetlerle yerine getirir.” “Mizah yazarının gözü daima bir tenkit merceğine yapışık, toplumu teftiş edip gözetleyecek; dengesiz hareketleri görüp şuh ve şen bir belîğ ifade içinde okuyucuya göstererek aksaklığı düzeltmeye davet edecektir. Bazı iş ve hareketlerimize adliye ve kanun karışmaz: Yalan, gurur, riya gibi şeylerin resmî cezası yoktur, ama bunların kötü olduğunu kimse inkâr edemez. İşte mizah gazetesi bu kusurlara karşı kurulmuş bir darağacıdır.” (Cenab, 22 T.E. 1324/ 1908). Cenab'a göre, “Mizah yazarı kalem ve fırçasıyla teşhir eder, umûmun kahrkasası kırbaçlar. Meselâ yalanlayacağınız bir yalancıya karşı tebessüm bir çimdik, gülüş bir tokattır. Düşürenin kuvvetini değil, düşenin za'fını eleştirmeliyiz. Çünkü cemiyetin isteklerinden biri de dengedir.” (Cenab, 1998, 37-38). Cenab, yaptığı tespiti, sosyolojik bir gerçekliğe atıfta bulunarak izah etmeye çalışır. Ona göre, halk bizim ma'nen ve maddeten dengeli olmamızı, az çok kendisine benzememizi ister. Hiç kimseye benzememek de cezayı gerektirir.

“Hepsinin burnu akan bir cemiyet tasavvur ediniz. Şüphe yok ki aralarına giren burnu kuruyu nezle addedeceklerdir.” (Cenab, 1998, 37-40).

Cenab, Şarkın önemli şairlerinden Şeyh Sa’dî’nin tavsiyesiyle kendi görüşlerini birleştirmektedir: “Tavır, söz, kıyafetimizde herkesten bütün bütün ayrılmağa gelmez: Gülerler!. Kahkaha adliye cezalarından daha tesirlidir. Gülünç olmak korkusu ne kadar çirkinlikleri vuku bulmadan engellemiştir! Zekî insan şüphesiz etrafın kahkahasından korktuğu derecede emniyet müdüründen korkmaz. O yüzden şartları hâiz bir mizah gazetesi, ahlâk risâlelerinden ziyade ahlâkı güzelleştirmeye hizmet eder...” (Cenab, 1998, 38-40).

Mizah, Şeyh Sa’dî’nin tavsiyesi gereği, fenalığı tezyîf meydanına atıp iyiliği öğretir. O halde, mizah gazetelerinden merhamet değil, hakikat beklemek gerekir. (Cenab, 1915, 37-38) Mizah yazarı, gizli kusurlara kadar bütün münasebetsizlikleri yakalayarak mercek altına alır, büyültür, matbuat sahasına atar: “Bu fırçayla yapılmış bir karikatürdür. Mizah gazetelerine güldürmek yarışır, fakat ifsat için değil, *ıslâh için güldürmek*, gülerken okuyucu yeleğini gevşetmek değil, redingotunu ilikleme ihtiyacını hissetmeli, kendini toparlamalı, bir kusurunu tashih etmeli”dir. (Cenab, 1998, 40-44) Cenab’a göre, mizah gazeteleri her şeyden önce zarafeti hedef seçmelidir. Edebe aykırı telmihler zarafetten mahrumdur. Biraz dikkatli bir göz için her taraf bir komedi, gülünç şeyler kaynağıdır: Görünüşlerdeki garâbet, tavırlardaki tuhaflık, modaların çoğu. Karikatür fotoğrafın gösterdiğine biraz da rûhî benzetme eklemelidir: Modelin ruhundan bir şey çıkarıp cismi üstüne koymalı, kalbî hayatından bir dilimine görülebilen bir mevcûdiyet vermeli, dış makinenin bâtinî bir zembereğini göstermelidir. (Cenab, 1998, 42-44). İşte Cenab’ın mizah felsefesi budur.

Cenab bütünsel bir kavrayışı ima ve ifade eden “felsefe” kavramını “mizah” dışında başka birçok kavram için de kullanmış ve adeta edebi tefekkür mahsulü bu yazılarla bir “kavram felsefesi” meydana getirmiştir. *Servet-i Fünûn*, *Tasvîr-i Efkâr*, *Sabah*, *Peyâm-Sabah*, *Tanin* ve Güneş mecmualarında çıkan makaleleri bir kitap oluşturacak çaptadır. [“Bedbinlik Felsefesi”, “Felsefe-i Ma’lûmât”, “Tokadizâde’nin Felsefesi”, “Lakırdı’nın Felsefesi”, “Ramazan Felsefesi”, “Bayram Felsefesi”, “Felsefe-i Mizah”, “Zâviye-i Felasife”, “Felsefe-i Evzân” (Raik Vecdi imzasıyla), “Felsefe-i İntikam”, “Servet-i Fünûn Edebiyatı ve Bedbinlik”, “Müteradifler Felsefesi”, “Felsefe-i Musâhabe”, “Felsefe-i Harb”, “Felsefe-i Bolşevizm”, “Felsefe-i Nezâfet”, “Spor Felsefesi”, “Felsefe-i İttihad ve Felsefe-i İhtilâf”, “Felsefe-i Şân ü Şeref”, “Felsefe-i İntikam”, “Adedlerin Felsefesi 1-5”] “Felsefe” kavramını kullanarak yayınladığı bu makaleler, mizah felsefesinde yaptığına benzer bir açılım sergilemektedir:

Tamkılıkların İşaret Ettiği Alay Gülümsemesi!

Cenab Şahabeddin’in tenkit ve polemik yazılarında mizacına uygun bir şekilde geliştirilen dil ve üslup, zekâsını ve mantığının işleyiş tarzını ortaya koyan bir nitelik arz etmektedir. Gerek nesline mensup sanatçılar ve gerekse devrinden sonra gelen bazı mühim şahsiyetler, bu yönüne dikkat çekmiş ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin, Servet-i Fünûn mecmuasını neşreden Ahmed İhsan “Cenab Şahabeddin İçin” başlığını taşıyan dikkate değer yazısında şöyle demektedir:

“Bu büyük zekâ, edebiyatımıza fikir güzelliğini getirmiş, mevzuu etraflı olarak tahlil eden bir mütefekkir olmak itibarıyla daima emsalsiz kalmıştır. Hiçbir mevzu üzerinde onun düşüncesinin takip edemediği, eksik bıraktığı bir nokta olamazdı. O üslubunu ciddî bir ifadeden mizahî bir ifadeye doğru çevirdiği zaman kalemi elde müthiş bir silah gibi amansız olur, hedefinin bütün gülünç ve küçük taraflarını bulup çıkarırdı.” (A. İhsan, 1934, s. 183).

Yakup Kadri'yi eleştirirken “durum komiği”ni siyasi trajedi örneğine dönüştürmüştür. “Edebiyat ve Siyaset” (Cenab, 3 Mart 1337/1921) başlıklı makalesinde Yakup Kadri'nin “Kalem ve Kılıç” başlığını taşıyan yazısındaki soruları cevaplandırırken kullandığı dil âdeta mizahın üçüncü (ironik) boyutudur. Onun, hastalık bahanesiyle Umûmî Harbin başlangıcında İsviçre'ye giderek insanların elem verici hikâyelerini ecnebî gölleri kenarında lâkayt biçimde dinlemesinin ve mütârekenin yapılacağı gün âfiyet kazanıp vatana dönerek top ve kılıçtan bahsetmesinin yeni bir hamiyet cilvesi olduğunu!” söyler. (Cenab, 3 Mart 1337/1921) Cenab Şahabeddin, Yakup Kadri'ye cevaben yazdığı ironik makalenin dilini daha da keskinleştirerek şöyle der:

“Allah'tan korkmadan ve Peygamber'den hayâ etmeden bütün şair ve ediplerimize, en büyük padişahlarımıza, Türk askerlerine iftira eden böyle bir mütehevvirin (Yakup Kadri'nin) nâtıkasından şüphe etmek elîm bir mecburiyettir. Yakup Kadri, yazısında “Edebiyat tarihinde zelil, korkak olmayan bir edip veya şair göremediğini söylemiş, “Bizi mahveden Yavuz Sultan Selim'in kılıcı ve Fatih Sultan Mehmed'in topudur!” demiş ve “Bizi edebî zillete mahkûm eden, tarihi delik deşik eden Türk askerlerinin mahmuz ve süngüleridir!” ifadelerini kullanmıştır. Yakup Kadri'nin sözünü ecdadı duysa ağzını yırtardı!” (Cenab, 3 Mart 1337/1921)

Cenab, 7 Ağustos 1337/1921'de *Peyam-Sabah*'ta çıkan bir yazısında söz konusu kötümserliğin arka plânını meşru müdafaa niteliğindeki şu cümlelerle ortaya koymuştur: “Ben hayata girerken bedbinlik cereyanı galipti. Bugün görüyorum ki istikâmet-i cereyân nikbinliğe müteveccittir.. Ancak bunların hiçbirinde itidal haddini aşmamak lâzımdır..” (Cenab, 7 Ağ. 1337/1921). Kendi zekâsına güvenerek bütün varlıkları istihfafla karşılayan Cenab, son günlerine kadar “septik bir ruhtan kurtulamamıştır.” (Nüzhet, 1934, 122) Nitekim oğluna gönderdiği mektuplardan birinde, yine “yeni lisan” hareketinin taraftarlarıyla alay etmeden duramamıştır. Oğluna, keramet izhar edercesine bu hareketin müjdesini yine kendine mahsus alaycı bir dille vermektedir. (Cenab, 1915, 269-270). Hayatının hemen her safhasında bu ve benzeri bir anlatım dili kullanan Cenab, aslında bu fırsatları kendisi hazırlamakta; tenkit edilebileceğini, kendisine karşı cephe alınacağını bile bile önceden böyle bir makale veya mektup hazırlamaktadır. Bu durum, mizacının olduğu kadar mizahının ve alaycı tavrının da bir göstergesidir. Cenab, bizzat ifade ettiği üzere, şehâdeti bile gâzilikten sonra isteyen, cennette biraz süngüsünde düşman kanıyla girmek gerekir fikrinde ve mizacında olan bir sanatkârdır (Cenab, 1915, 176).

Celal Nuri Bey'e cevaben yazdığı bir makalesinde, şöyle der: “Meşreb bu ya, bendeniz musâhabede pek somurtkan ciddiyeti sevmem; akvâl-i riyâziyyeyi bile gizli bir tebessümle kesb-i hiffet etmiş görmek isterim. Soğuk, sakîl ve galîz olmayan her fikre nâtıkam gibi nutkum da açıktır” (Cenab, 1915, 137) Aynı yerde, mizahın alaycı küçümsemeye varan boyutunun iç yüzü ironik bir edâ ile ifade edilmektedir. “Diyojen gibi kizbin, rıyanın, isâetin hâcî-i kakhaha-sâzı olmak hoşuma gider; Yalılar'dan da gelse blöfü teşhir ederim; maskeleri gülerik, ıslık çalarak -arslan pençesine lâşe atar gibi- istihkâr-ı umûmî önüne fırlatmak isterim, bir yumrukla hepsini ezmeye gücüm yetmediği için!” Mizaha meykinden hoşnut olduğunu da belirten Cenab, sıkıntılı aşmanın estetik zevk tarafını da ifade ve itiraf etmektedir: “Elimden gelse bütün ducret-i beşeriyeyi bir hande-i gülfâm ile örterdim. Hem de modaya, cereyana karşı gitmek, mûsikî-i i'tirâzâtı dinlemek daha pek tatlı gelir: Zevk bu ya!..” (Cenab, 1915, 165).

Ali Cenab Bey'e hitaben yazılmış bir “açık mektup”ta söz konusu edâ ve üslûp bütün açıklığıyla kendisini göstermektedir: “Eğer bu hafta *Cenab Bey'le Münâkaşalarım* unvanlı kitabımız, kitabımız diyorum, çünkü eserin yarısı benimdir, elime düşmemiş olsa idi kimbilir daha kaç ay

kalemim paslı kalacaktı. Bu cihetle sana mini mini bir “mersi” borçluyum... Fakat, aziz, işinde bir sû-i tefekkür var, evvel-be-evvel onu def etmek isterim: Benim seninle ettiğim “münâkaşa” değil “alay”dı; evet Cânib'im seninle alay etmişim, münâkaşa, münâzara veya mübâhase değil! İnsan ancak akrân ve emsâli ile musâhabe ve mübâhase eder, çoluk çocukla edebileceği olsa olsa mülâ'abe ve mülâtifedir. Ben de seninle **şakalaştım**. İşte bu kadar!.. Ali Cânib Bey, sen dâimâ hoşuma gittin, çünkü seninle her zaman eğlenabiliyorum..”(Cenab, 14 Ağ.1335/1919).

Bu ifadeler, Cenab'ın mizah anlayışına eşlik eden alay anlayışının açık ifadesidir. Edebiyat ve basın dünyasında doğrudan veya dolaylı olarak katıldığı tartışmalarda, akıl ve dil oyunları çerçevesinde nasıl tatlı sert ve müstağni bir eda ve üslûp geliştirdiği hakkında da yeterli fikir verecek nitelik arz etmektedir.

Mizah ve Alay Düşüncesinin Şiirde Görülmesi

Cenab Şahabeddin, kinâyeli dil ve üslûbu sanat edebiyat ve tenkit yazılarında olduğu gibi günlük yazılarında ve mektuplarında da kullanmaktadır. Bu sahada kaleme aldığı metinlerin de mizah ve alay düşüncesi etrafında şekillenmesi, Cenab'ın ayırt edici bir özelliğidir. İlk kitabı *Tâmât* hakkında “Bu defter-i bî-ma'nâ”yı bastırmaktan dolayı pişman olmadım” demesi, zarif bir nükte ile örtülen mantığının göstergesidir. Cenab Şahabeddin, oğluna yazdığı mektupların birinde, hem mizah ve alay düşüncesi ile mantığının işleyiş esaslarını “Diyojen'e” şiirinde dile getirmektedir. “Sanıyorum ki insan müstehzî bi't-tab'dır, denilse pek azîm bir hata olmayacak. İskelet başlarına bak; kuru çeneler arasında o ne müthiş alay gülmesidir!” (Cenab, 1915, 261-262). “Diyojen'e” şiirinde (Kaplân ve diğerleri, 1984: 241) bahsettiği tavrı, kendisinde de bulunan “kahkaha felsefi”nin âdetâ bir özetidir:

*“Ey kahkahayla eyleyen âfâka i'tirâz,
Bir hoş fıçıyla oldu tefelsüflerin ecîr;
Uryânî-i sefâletine ettin ittihâz
Âyîne-i tehekkümü bir ma'kes-i münîr.*

*Açtın o köhne dîde-i uhkûme-kârını
Gösterdin âdemiyyete bir deste-i sihâm;
Ettin dehâ-yı mudhik-i zehr-âbe-dârını
Pîşânî-i muâşire bir tîg-ı intikâm.*

*Bir gûşmâl-i kahkaha-perverdi felsefen,
Tezyîf-i humk u hevc-i gurûr oldu maksadın.
Dîdâr-ı kizb ü cehle tükürmekti sence fen;
Zannımca fenn ü hikmeti yalnız sen anladın.*

*İşkâta yetti hep nakarât-ı belâheti
Müdhiş tebessümündeki ma'nâ-yı bî-nazîr:
Alkışlandın safîr ile lu'b-ı tabîati
Mîrâsın oldu sahne-i a'sâra bir safîr!”*

Ruşen Eşref'e göre Cenab çok yönlü bir şahsiyettir. "Muhtelif Cenab'lar" vardır; bunlardan biri de "şakacı, müstehzî Cenab"dır... Gündüz ellerini ceplerine sokup da beşeriyetin, medeniye-
tin tuhaf, müstekreh noktalarını cımbız, neşter gibi nâfiz, müessir gözleriyle tartaklaya tartaklaya
eğlenen, biraz evvel kapının önünde oğluna yaptığı gibi kahkalarla gülen *Cenab*, gece lambasının
eşiğinde, kalbiyle karşı karşıya kalınca hüznle mersiye yazan, münâcât okuyan rakîk, lirik *Cenab*
bana bir görünmez; vapurdan tabiatı dalgın bir meftûniyetle seyrederken mütenevvi', şuh levha-
ları derin, ciddî bir kudretle boyayan *Cenab*; beride üç dört fırça darbesiyle güverte yolcularının
karikatürünü çizip çıkarıveren şakacı, müstehzî Cenab'ın aynı değildir. Bu muhtelif Cenab'lar
arasında râbîta mevcuttur. *Bütün bu muhtelif şahsiyetler de yine Cenab'dır.*" (Ruşen Eşref, 1919,
39-40). Bir mektubunda oğluna şöyle hitap eder: "Sahtekârlık ve fırsatçılıkla şöhret ve bu neviden
kâr sağlamak, bu yolları keşfetmek için "fevkalâde zekâ ister, sende onu göremiyorum oğlum!"
(Cenab, 1915, 270). Dönemi içinde, ilginçtir, mizaha ve mizah düşüncesine eğilimi olan tek sanat-
çı da odur. Oysa bedbinlik felsefesi dönemin başat -bahanesi ve kavi- düşüncesidir. O acı gerçek-
lere ya da tasvip etmediği durumlara karşı "bıyık altından gülmesini" bilen şairdir. Bunda, devrin
önemli ismi Tevfik Fikret'in mizacıyla tamamen ters bir mizaca sahip olmasının rolü vardır. Onun
tebessüm ettiği yerde -Fikret başta olmak üzere,- dönemin diğer sanatçıları söylem düzeyinde çat-
lamış, adeta bunalım geçirmişlerdir. Cenab *Şahabeddin'in Servet-i Fünûn* döneminde tutturduğu
"ıslık", edebiyat dünyasına bir miras olarak kalmıştır.

Sonuç

Servet-i Fünûn edebiyatında edebî türler ve estetik boyutları üzerinde, kuruluşundan itibaren
büyük bir hassasiyet gösteren ve -elliye yakın farklı gazete ve dergide, çok değişik mevzular-
da- makale neşreden sanatkâr, Cenab Şahabeddin'dir. Ruşen Eşref'in de tespit ettiği üzere, edebî
faaliyeti açısından tezahür eden "Muhtelif Cenab'lar"dan biri de şakacı, müstehzi, mizahçı Ce-
nab'dır. Yayınladığı şiir ve makalelerinden anlaşıldığı üzere, mizahı fitratının bir gereği olarak
görmüş ve birçok açıdan esaslarını irdelemiş, kuramsal ve pratik yönünü, ruh sağlığını gözetken bir
hayat tarzı için yararlı bir disiplin olabirliğini tecrübe etmiş, böylelikle çağ hastalığı denilen mel-
lankoliyi, bedbin hayat görüşünü teskin etmeyi başarmış ve döneminde neşrettiği örnek ifadelerle
bu türde de yol açıcı bir faaliyet göstermiştir.

Servet-i Fünûn'un nesrinin önemli isimlerinden Hüseyin Cahid'in, yabancılaşma döneminde,
aynı nesle mensup bir şair olan Cenab Şahabeddin'in, Batılı metinlerdeki yaklaşımların ithali
yerine Türk kültür ve medeniyetine uygun bir mizah düşüncesi ortaya koyma gayreti, edebiyat
ve zihniyet tarihi açısından dikkate değer bir teşebbüstür. Türk eserlerine hiçbir şeyi borçlu ol-
madıklarını, fıkri terbiyelerini Fransız edebiyat, tenkit ve felsefe kitaplarından aldıklarını, Fransız
eserleriyle fazla *ülfetin te'siri yüzünden tek tük millî hikâyeleri, şiirleri bile lezzetle okuyamadık-
larını, bunları çok yavan bulduklarını, bu metinlerde bir şeyin eksik olduğunu, bunlarda "ruhlarını
memnun edebilecek eser" bulunmadığını söyleyen Hüseyin Cahid, Cenab'ın şiirlerini bir istisna
olarak göstermiştir.*

Dahhâk-i Mazlûm mahlasıyla zekice, zarifçe, nükteli, kinâyeli bir anlatım ile mizahî yazılar
yazan Cenab, mizahın mahiyeti, maksadı ve hedefi ile mizah gazetelerinin vazifeleri hakkında il-
keler tespit ederek mizaç ve fitratına uygun bir mizah felsefesi oluşturmuştur. Buna göre, mizahta
en önemli maksat, "te'dîb ve *îkâz*"dır. Fakat mizah gazeteleri bunu yumrukla değil, ustura gibi
keskin nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşıdıran, hafifçe öfkeliendiren zarâfetlerle
yerine getirir. Mizah gazeteleri zarâfeti hedef seçmelidir. Edebe aykırı telmihler zarafetten mah-

rumdur. Mizah yazarının gözü bir tenkit merceğine yapışık, toplumu gözetleyecek; dengesiz hareketleri şuh ve şen bir belîğ ifâde içinde okuyucuya göstererek aksaklığı düzeltmeye davet edecektir.

Mizah yazarı düşürenin kuvvetini değil, düşenin za'fını eleştirmelidir. Çünkü cemiyetin isteklerinden biri de dengedir. Halkın nazarı dengeli olmamızı ister. Zekî insan etrafın kahkahasından korktuğu derecede emniyet müdüründen korkmaz. Mizah, ahlâk risâlelerinden ziyade ahlâkî güzelleştirmeye hizmet eder. Mizah, fenalığı tezyîf meydanına atıp iyiliği öğretir. Mizahtan merhamet değil, hakikat beklenir. Dikkatli bir göz için her taraf komedi kaynağıdır: Görünüşlerdeki garâbet, tavırlardaki tuhafık, modaların çoğu. Karikatür fotoğrafın gösterdiğine biraz rûhî benzetme eklemeli: Modelin ruhundan bir şey çıkarıp cismi üstüne koymalı, kalbî hayatından bir dilimine mevcûdiyet vermeli, dış makinenin bâtinî bir zembereğini göstermelidir. Dönemin edebiyat ve basın dünyasına istikamet gösteren mizah felsefesinin özü budur.

Kaynakça:

- Ahmed Hikmet. (1314). Eslâfta Dekadanlık ve Şeyh Gâlib. *Servet-i Fünûn*, (393), 10 Eylül 1314 / 22 Eylül 1898.
- Ahmed İhsan. (1934). Cenab Şahabeddin İçin. *Servet-i Fünûn*, (1956-271), 15 Şubat 1934.
- Ahmed İhsan. (1934). Cenab Şahabeddin ve Realist ve Pratik Hayatı. *Servet-i Fünûn*, (1557-272), 22 Şubat 1934.
- Akay, H. (2020). *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*. İstanbul: Şule Yayınları. 2. bs.
- Ali Canib. (1918). *Millî Edebiyat Meselesi ve Cenap Bey'le Münakaşalarım*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Birinci, A. (1991). Müstear Çıkmazında Bir Kitap: Turan. *Dergâh*. S. 11, Ocak 1991.
- Birinci, A. (2017). *Matbuat Âleminde Birkaç Adım*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. bs, s. 17.
- Cenab Şahabeddin. (1303/1887). *Tâmât*. İstanbul: A. Maviyan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası.
- Cenab Şahabeddin. (1313/1897). Dekadizm Nedir?. *Servet-i Fünûn*, (344), 2 Teşrin-i Evvel 1313 / 14 Ekim 1897.
- Cenab Şahabeddin. (1331/1915). *Evrâk-ı Eyyâm*. **İstanbul:** Kanaat Matbaası, 1331/1915.
- Cenab Şahabeddin. (1331/1915). Oğluma İkinci Mektup. *Evrâk-ı Eyyâm*. **İstanbul:** Kanaat Matbaası, s. 269-270.
- Cenab Şahabeddin. (1331/1915). Oğluma Mektup. *Evrâk-ı Eyyâm*. **İstanbul:** Kanaat Matbaası, s. 261-262.
- Cenab Şahabeddin. (1331/1915). Oğluma Üçüncü Mektup. *Evrâk-ı Eyyâm*. **İstanbul:** Kanaat Matbaası, s. 278.
- Cenab Şahabeddin. (1334/1918). Açık Mektuplar-2/ Ali Cânib Bey'e. *Nes-i Harp, Nes-i Sulh, Tiryaki Sözleri*, s.114.
- Cenab Şahabeddin. (1337/1921). Edebiyat ve Siyaset. *Peyâm-Sabah*, (807-11237), 3 Mart 1337 / 1921.
- Cenab Şahabeddin. (1919). Açık Mektup -Ali Cânib Bey'e-. *Servet-i Fünûn*, (1422), 14 Ağustos 1335 / 1919.
- Cenab Şahabeddin. (1919). Ali Cânib Bey'e Açık Mektup. *Servet-i Fünûn*, (1422), 14 Ağustos 1335 / 1919.
- Cenab Şahabeddin. (1920). Kurbanlar. *Peyâm-Sabah*, (727-11157), 13 Kânûn-ı Evvel 1336 / 15 Aralık 1920.
- Cenab Şahabeddin. (1921). Bedbinlik ve Nikbinlik. *Peyâm-Sabah*, (923-11393), 7 Ağustos 1337 / 7 Ağustos 1337/1921.
- Cenab Şahabeddin. (1921). Yine Harb. *Peyâm-Sabah*. (832-11262), 28 Mart 1337 / 1921.
- Cenab Şahabeddin. (1933). İnkılâp -1-. *Cumhuriyet*. 16 Mayıs 1933.
- Cenab Şahabeddin. (1933). İnkılâp -2-. *Cumhuriyet*. 17 Mayıs 1933.
- Cenab Şahabeddin. (1933). İnkılâp -2-. *Cumhuriyet*. 18 Mayıs 1933.

- Cenab Şahabeddin. (1998). Felsefe-i Mizâh, *Tanin*, (94), 22 Teşrîn-i Evvel 1324 / 4 Teşrîn-i Sâni 1908.
- Cenab Şahabeddin. (1998). Açık Mektuplar / Ali Cânib Bey'e -1-. *Evrak-ı Eyyâm*. hzl. H. Akay, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cenab Şahabeddin. (1998). *Evrak-ı Eyyâm*, haz. H. Akay, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*. (1984). hzl. Kaplan, M., Enginün, İ., Emil, B., Birinci, N., Uçman, A. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Emil, B. (1959). *Servet-i Fünuncular ve Dekadanlık Meselesi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- Gökçek, F. (2009). *Bir Tartışmanın Hikâyesi Dekadanlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hâlid Ziyâ. (1934). Cenab Şahabeddin, *Yolların Sesi*. Cenab Şahabeddin nüshası, (15), 28 Şubat 1934.
- Hüseyin Câhid. (1314/1898). "Hikmet-i Bedâiye Dair- Ondokuzuncu Asrın Temâyülât-ı Rûhiyyesi- Dekadizm Sembolizm". *Servet-i Fünûn*, (377, 21 Mayıs 1314 / 1898, 194-198.
- Hüseyin Câhid. (1314/1898). Hikmet-i Bedâiye Dâir-Hüsn, *Servet-i Fünûn*, nr. 371, 9 Nisan 1314 / 21 Nisan 1898.
- Hüseyin Cahid. (1326/1909). Edebiyât-ı Cedide, Menş ve Esasları ile Dekadanlık Gürültüsü. *Kavgalarım*. İstanbul, 37-45, 119-180.
- Hüseyin Câhid. (1326/2019). *Kavgalarım*, İstanbul 1326. Yeni harflerle, *Kavgalarım*, hzl. İ. A. Kumsar, 2019, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaplan, M. (1971). *Tevfik Fikret Devir Şahsiyet Eser*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kerman, Z. (1988). Osman Fahri, Hayatı ve Şiirleri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 111.
- Rûşen Eşref. (1972). Diyorlar Ki. hzl. Ş. Kutlu, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Rûşen Eşref. (1919). Geçmiş Günler. İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.
- Sadettin Nüzhet (1934). Cenab Şahabeddin, Hayatı ve Seçme Şiirleri. İstanbul: Yeni Şark Kütüphanesi, Güneş Matbaası.
- Tarakçı, C. (1986). Cenab Şahabeddin'de Tenkid / Dil, Sanat ve Edebiyat Hakkındaki Görüşleri, Samsun.
- Tevfik Fikret. (1314/1898). Tarık, (4641), 23 Teşrîn-i Sâni 1314/ 5 Aralık 1898, s. 3.
- Uçman, A. (1993). Cenab Şahabeddin'in Ramazan Hasbihalleri. *Dergâh*, (43), Eylül 1993.
- Yahya Kemal. (1971). Şüûnda Bir Şaheser. Edebiyata Dair. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.